

УДК 159.9 : 34 (075.8)

Психодіагностична програма дослідження розвитку ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ

Сорока А. В.

Стаття присвячена необхідності впровадження в практику психодіагностичної програми дослідження розвитку ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ. Аналіз наукової літератури показав, що вітчизняна Державна пенітенціарна служба не володіє необхідними теоретичними і практичними розробками, які б підвищили ефективність її діяльності. Тому становиться зрозумілим, що в теперішній час актуальною є проблема розробки іменної такої системи знань. Попередній аналіз причин такого стану справ призводить до ряду гіпотез, які можна перевірити експериментально: по-перше, за допомогою методів психологічної діагностики, а, по-друге, розробивши і апробувавши відповідну психокорекційну програму.

Ключові слова: психодіагностична програма, розвиток ресоціалізації, психокорекційна програма, реадaptaція засуджених, психологічна готовність.

Статья посвящена необходимости внедрения в практику психодиагностическую программу исследования развития ресоциализации осужденных в период подготовки к освобождению из пенитенциарных учреждений. Анализ научной литературы показал, что отечественная Государственная пенитенциарная служба не обладает необходимыми теоретическими и практическими разработками, которые бы повысили эффективность ее деятельности. Поэтому становится понятным, что в настоящее время актуальной является проблема разработки именно такой системы знаний. Предварительный анализ причин такого положения дел приводит к ряду гипотез, которые можно проверить экспериментально: во-первых, с помощью методов психологической диагностики, а, во-вторых, разработав и апробировав соответствующую психокоррекционную программу.

Ключевые слова: психодиагностическая программа, развитие ресоциализации, психокоррекционная программа, реадaptaция осужденных, психологическая готовность.

The article is devoted to the need to introduce the practice of psycho-diagnostic research program of resocialization of prisoners in preparation for release from prison. Analysis of scientific literature showed that the national public prison service does not possess the necessary theoretical and practical developments that would increase its effectiveness. Therefore, it becomes clear that now is the urgent problem of developing just such a system of knowledge. Preliminary analysis of the causes of this situation leads to several hypotheses that can be tested experimentally: first, using the methods of psychological diagnosis, and, secondly, developed and tested appropriate psycho-reaction program.

Key words: psycho-diagnostic program, the development of resocialization, psycho-reaction program, readaptation of convicted persons, psychological readiness.

Відповідно з реалізацією основних напрямків Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національної доктрини розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті, Комплексної програми з профілактики здійснення нових злочинів особами, які відбувають покарання, та особами, які звільняються з установ виконання покарань, їх соціальної реабілітації в суспільстві, спрямована на виконання Указу Президента України від 25.04.2008р. за №401/2008 «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» актуальними для психологічної науки стають проблеми розвитку ресоціалізації засуджених в період підготовки до звільнення із пенітенціарних установ. Психологічні дослідження в цій області досить різноманітні. Визначені основні поняття та зміст психологічної підготовки засуджених до життя в нових умовах [2], вивчаються можливості роботи психологічної служби в установах Державної пенітенціарної служби України [5], використовуються різноманітні психодіагностичні методики засуджених [3], застосовуються соціально-психологічні технології індивідуальної і групової роботи з засудженими жінками в пенітенціарних умовах [1; 7], вивчається категорія особистості засудженого та її використання в теоретико – прикладних дослідженнях [6], розробляються педагогічні основи ресоціалізації злочинців [4]. На наш погляд, досить актуальним є проблема розвитку ресоціалізації засуджених в період підготовки до звільнення із пенітенціарних установ так як в Україні за даними Державної пенітенціарної служби на 1 січня 2011 року у 39 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених до позбавлення волі утримується – 43497 осіб, а у 37 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених до позбавлення волі утримується – 36196 осіб [8]. Психологічна підготовка засуджених до життя на волі, є не що інше, як профілактика злочинів. Карне покарання, перебування у ВК, режим, праця, освіта, психолого-педагогічна робота все це спрямовано на викорінювання злочинних спонукань і задумів.

За допомогою цілеспрямованого впливу у засуджених формується психологічна готовність жити в нових умовах. Без такого роду допомоги вони поповнюють і без того багаточисленні ряди дезадаптованих, відчуждених, відсторонених від суспільного життя людей і, в кінці як висновок, отримують постійну «прописку» в пенітенціарних установах.

Психологічна підтримка процесу виправлення злочинця та психокорекційна робота застосовується на протязі всього часу перебування у пенітенціарних установах, але особливий акцент необхідно робити на періодах адаптації та підготовки до звільнення з пенітенціарних установ, так як іменно в цей час найбільш ярко проявляються основні злочинні спонукання та негативні психічні стани засуджених.

У країні десять років було виявлено недостатність такої психологічної підготовки, отже, можна говорити про те, що недостатньо добре виконується одна з головних функцій покарання –

ресоціалізація засуджених.

У теперішній час законом передбачено забезпечення пенітенціарних установ відділом (сектором) соціально-виховної та психологічної роботи, так як еспериментально доказана необхідність активної участі психологів не тільки в ході розслідування злочинів, але й при призначенні виконання покарання.

Незважаючи на це положення, сьогодні ми маємо досить парадоксальну ситуацію: ведучи боротьбу зі злочинністю, ми проголошуємо гуманний підхід до вибору покарання, (маючи на увазі під цим індивідуалізацію вибору і застосування каральних заходів з урахуванням всіх особливостей засудженого), а на ділі ми не займаємося виправленням злочинця, а лише на певний термін ізолюємо його від суспільства. У підсумку ж виходить, що пенітенціарні установи культивують злочинців, так як кримінальна субкультура має велику питому вагу у впливі на особистість засудженого, ніж офіційна виправна система. Це пов'язано з тим, що вітчизняна пенітенціарна служба не володіє необхідними теоретичними і практичними розробками, які б підвищили ефективність її діяльності.

Тому становиться зрозумілим, що в теперішній час актуальною є проблема розробки іменної такої системи знань. Одним з ключових факторів, що є основою цієї ситуації – нездатність і неготовність до успішної ресоціалізації та реадaptaції осіб після перебування у виправній установі. Попередній аналіз причин такого стану справ призводить до ряду гіпотез, які можна перевірити експериментально: по-перше, за допомогою методів психологічної діагностики, а, по-друге, розробивши і апробувавши відповідну психокорекційну програму.

Набір гіпотез стосується наступних причин невдалої ресоціалізації засуджених в період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ:

1. Перебування в ув'язненні позбавляє людину у майбутньому можливості перспективного (престижного, високооплачуваного) працевлаштування і створює спочатку частково обмежені можливості вибору професії та місця роботи, що полягають у виборі з діапазону підробітків, робіт на основі важкої фізичної, малокваліфікованої, невисоко оплачуваної праці. З іншого боку, початкова неготовність до планомірної праці і поступового кар'єрного зростання і зростання добробуту, бажання отримати «все відразу не особливо напружуючись», часто є причиною порушення закону, за яке злочинець відбував покарання. Виходячи з цього положення важливим є діагностика і подальша корекція ставлення до праці, кар'єри, роботи, професії засуджених в період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ.

2. Значущою причиною як потрапляння до в'язниці, так і невдалої ресоціалізації після звільнення є неконструктивні базові уявлення про світ, властиві особистості, що стала на кримінальний шлях. Ці установки ймовірно сформувалися в результаті негативної ситуації розвитку, коли в ранньому дитинстві, підлітковому віці, юності, середовище не дало особистості психологічно комфортне, розвиваюче конструктивне ставлення до світу, набір прикладів для ідентифікації, способів вирішення конфліктних ситуацій. У кримінальному середовищі ці установки можуть ще більше закріплюватися і тільки цілеспрямована корекція може дозволити людині переглянути своє ставлення до світу і зробити для себе привабливою спробу почати жити по іншому. До таких базових переконань відносяться уявлення про те, що у світі більше добра, ніж зла, що світ сповнений сенсу, події відбуваються не випадково, а закономірно і накінець переконалися в цінності власного «Я».

3. Ще одна особистісна характеристика, яка грає ключову роль в проблемі здійснення кримінальної поведінки і служить перешкодою для подальшої ресоціалізації після відбуття терміну покарання це риса нетерпимості, інтолерантності до соціуму. Коли людина не розуміє і не сприймає право на індивідуальність інших людей, коли особистість вважає себе еталоном при оцінці поведінки та способу думок інших, прагне «підігнати» партнера під себе і не бажає пристосовуватися ні під кого іншого, не вміє прощати помилки, незручності, ненавмисно завдані неприємності, тоді така людина буде відчувати себе вправі заподіювати іншим людям біль і неприємності, а сама не буде відчувати почуття провини за використання інших у задоволенні своїх потреб – матеріальних, фізичних, моральних. Діагностика та робота з психокорекції інтолерантності як особистісної риси може поліпшити прогноз ресоціалізації та подальшої реабілітації особистості у соціумі.

4. Істотне значення для того, який тип поведінки та роль буде переважаючою для тієї чи іншої особистості, яка здійснила правопорушення, відіграє базовий когнітивний стиль, властивий цій особистості. Серед різних класифікацій когнітивних стилів як способів організації психіки за принципом єдності інтелекту й афекту, виділяють полезалежний і полenezалежний стилі. Згідно з нашою гіпотезою, серед правопорушників переважають крайні полюси вираженості цих стилів, що обмежують адаптаційну здатність даних особистостей. Полезалежні особистості схильні до конформізму, вони «ведені», сліпо йдуть за лідером, піддаються переконанню інших і не схильні до аналізу ситуації, погано диференціюють будь-які когнітивні завдання, тому погано навчалися в школі, не можуть розібратися в складності світу, часто допускають помилки і тому схильні покладатися на лідера, який усе «зрозуміло» пояснить і скаже, що робити, «щоб добре жилося». Інший полюс даного когнітивного стилю це сильна полenezалежність, коли людина може бути незалежною настільки, що вважає себе незалежною від соціуму, тобто переходить на антисоціальну спрямованість. Полenezалежним людям властиво ігнорування перешкод, виражене лідерство, критичний, скептичний, аналітичний розум, вони добре розрізняють нюанси світу, його недоліки і проблеми, і в разі, якщо така людина пішла по антисоціальному шляху то вона може успішно та обачливо і цинічно користуватися цією недосконалістю світу, слабкостями

інших людей. Причина антисоціального не криється в полезалежності та полenezалежності, а в морально-нормативному переконанні особистості де також є різна вираженість даних когнітивних стилів. Однак, якщо людина йде по антисоціальному шляху з причини несформованих моральних установок, несприятливої ситуації розвитку, то особливості когнітивного стилю можуть дати нам ключ, до якої групи кримінального соціуму вона швидше за все відноситься – до лідерів чи до виконавців. Є ймовірність спрямованої корекції когнітивного стилю виконавців з метою підвищення полenezалежності і меншого конформізму до тиску збоку злочинного середовища, яке знову буде впливати на колишнього ув'язненого на волі.

5. Важливо знати основні позитивні й негативні цінності особистості у світі та її уявлення про ступінь свого руху між ними щодо уникненню негативного полюса і наближенню до позитивного. Необхідно розуміти і самопрогноз людини щодо руху між цими полюсами тяжіння – відштовхування. Аналіз найбільш привабливого способу життя людини, а також її власного прогнозу в тимчасовому проміжку «до ув'язнення, зараз, після ув'язнення» дасть можливість побачити реалістичність – не реалістичність цих оцінок і прогнозів, проаналізувати адекватність самих цілей і страхів ув'язнених, щоб у майбутньому провести спрямовану корекцію щодо наближення її до адекватності. Цікаво також буде порівняти переконання правослухняних громадян різного соціального статусу та віку, що знаходяться в різних життєвих ситуаціях.

Таким чином нами було окреслено коло гіпотез для вирішення досліджуваної проблеми і для побудови програми дослідження слід виділити об'єкт, предмет, мету і завдання нашого подальшого дослідження.

Об'єктом нашого дослідження виступає особистість засудженого.

Предмет дослідження – особливості поведінки засудженого, що мають ключове значення на етапі підготовки до звільнення з пенітенціарних установ.

Мета дослідження – виявлення особливостей поведінки засудженого, що мають ключові значення для успішності розвитку ресоціалізації до і після звільнення з пенітенціарних установ.

Завдання дослідження:

1. Виявити особливості професійно-кар'єрних орієнтацій засуджених, їх ставлення до праці.

2. Визначити базові переконання засуджених щодо світу, соціуму і себе у цьому світі.

3. Виявити ступінь розвитку загальної комунікативної толерантності засуджених.

4. Опреділити ступінь розвитку полenezалежності засуджених.

5. Виявити уявлення про найкращий-найгірший спосіб життя та проаналізувати ступінь тимчасового самовизначення засуджених.

Методи дослідження:

1. Тест «Якоря кар'єри» Е. Шейна (41 запитання, особистісний опитувальник зі шкалювання відповідей за 10-ти бальною шкалою).

2. Шкала базових переконань Р. Янов-Бульмана (32 запитання, особистісний опитувальник зі шкалювання відповідей за 6-ти бальною шкалою).

3. Методика діагностики загальної комунікативної толерантності В. В. Бойко (45 запитань, особистісний опитувальник зі шкалювання відповідей за 4-х бальною шкалою).

4. Тест полenezалежності «Включені фігури Готшалдта» (30 завдань, об'єктивний тест).

5. Метод самовизначення Кілпатріка і Кантрі (5 завдань, идеографічна методика) [3].

Вибірка дослідження складає загальною кількістю у 250 осіб чоловічої статі. Представляє собою дві групи засуджених із двох виправних колоній у Харківській області, що знаходяться на етапі підготовки до звільнення із пенітенціарних установ (останні від 6 місяців до 1,5 року).

Майбутні наші дослідження будуть присвячені реалізації запропонованої нами психодіагностичної програми дослідження розвитку ресоціалізації засуджених в період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ.

Література

1. Крейдун Н. П., Поливанова Е. Е., Яворовская Л. Н., Яновская С.Г. Социально-психологические технологии индивидуальной и групповой работы с осужденными женщинами в пенитенциарных условиях. – Х.: Основа, 2001. – 76с.

2. Лактіонов О. М., Крейдун Н. П., Сорока А. В., Скоков С. І. Основи пенітенціарної психології: Навчальний посібник для вузів. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 150с.

3. Психодіагностика осужденных: Уч. пособие / В.Г. Деев, А.И. Ушатиков: Рязанский институт права и экономики Минюста России, 2000. – 215 с.

4. Синьов В.М., Радов Г.О., Кривуша В.І., Беца О.В. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. – К.: МП “Леся”, 1997. – 272 с.

5. Скоков С.І. Психологічна служба в установах кримінально-виконавчої системи України // Практична психологія та соціальна робота. - 2002. - № 6. – С. 54 – 59.

6. Сорока А. В. Категория «личность» осужденного и её использование в теоретико-прикладных исследованиях // Вісник ХНУ № 759. Серія психологія. Збірник наукових праць. - Х., 2007. - С. 247-252.

7. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=78360&cat_id=66312